

ДЖЕРЕЛА БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК: 025.177+027.54(477)

*Тетяна Анатоліївна ГАЛЬКЕВИЧ,
молодший науковий співробітник
Відділу образотворчих мистецтв НБУВ (Київ),
Ірина Іванівна ЦИНКОВСЬКА,
молодший науковий співробітник,
Відділу образотворчих мистецтв НБУВ (Київ),
Гліб Миколайович ЮХИМЕЦЬ,
завідувач Відділу образотворчих мистецтв НБУВ
кандидат мистецтвознавства (Київ).*

ФОНДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ВІТЧИЗНЯНОЇ ІКОНОГРАФІЇ

Проаналізовано фонди НБУВ як джерельну базу вітчизняної іконографії. Визначено завдання та запропоновано шляхи їх вирішення для наукового забезпечення системних іконографічних досліджень в Україні.

Ключові слова: іконографія, біографістика, фонди НБУВ.

The funds of the NLUV were analyzed as the source base of the national iconography. The tasks were defined and the solution ways were suggested for science supply of the systematic iconographic researches in Ukraine.

Key words: iconography, biography, funds of the NLUV.

Проанализированы фонды НБУВ как источник отечественной иконографии. Определены задачи и предложены пути их решения для научного обеспечения системных иконографических исследований в Украине.

Ключевые слова: иконография, биографистика, фонды НБУВ.

Українська біографістика як наука завдяки діяльності Інституту біографічних досліджень НАНУ за останні роки досягла відчутних зрушень і впритул наблизилася до пробле-

ми створення системи української наукової іконографії, без вирішення якої неможливе здійснення повноцінного електронного Українського національного біографічного архіву. Саме тому Інститутом біографічних досліджень НБУВ було ініційовано спільну з Українським мовно-інформаційним фондом НАН України розробку системотехнічних принципів і створення експериментальної системи української наукової іконографії.

У проєкті наукових досліджень «Розробка системотехнічних принципів та створення експериментальної системи української наукової іконографії» чітко сформульовані мета, основний напрям і практичний результат наукових досліджень. Визначена також джерельна база для реалізації проєкту «Українська іконографія». Це провідні бібліотеки, музеї та архіви України, у фондах яких зберігаються унікальні іконографічні матеріали, що мають велике історико-культурне значення. Щоправда, не можна не враховувати і величезний потенціал фондів подібних установ в інших країнах, а також вітчизняних і зарубіжних приватних колекцій та архівів.

Найбагатшою в світі скарбницею матеріалів української іконографії є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, кількість фондів якої щороку зростає на 160–180 тис. документів і на сьогодні становить близько 15 млн. одиниць зберігання. Фонди НБУВ — це унікальні рукописні книги та історичні документи, велике зібрання стародавніх друкованих видань, архіви відомих діячів науки, літератури, мистецтва України, колекції аркушевих образотворчих документів, книги та альбоми, що містять величезний пласт іконографічної інформації. Усі види документів зберігаються в основному книгосховищі та численних спеціалізованих структурних підрозділах, що дає можливість визначити пріоритети їх опрацювання, залежно від складу фонду, його унікальності та перспективності для дослідження національної іконографії.

Зважаючи на завдання іконографії серед спеціалізованих фондів НБУВ найбільш перспективними для дослідження є фонди Інституту рукопису (далі — ІР). Сьогодні близько 400 фондів ІР містять 438470 документів (рукописів і рукописних книг) XI–XXI ст., що в різні часи були зібрані та належали історико-просвітницьким установам, духовним і світським учбовим закладам, приватним особам і колекціонерам. Чимало рідкісних іконографічних матеріалів можна знайти в ар-

хівних документах Софійського, Михайлівського Золотоверхого та інших монастирів, Києво-Печерської лаври, Почаївської лаври, окремих церков, Київської духовної академії та її Церковно-археологічного музею, Духовної семінарії, Ніжинського історико-філологічного інституту імені князя Безбородька, Університету Св. Володимира, Волинського державного, Уманського краєзнавчого та Кам'янець-Подільського історичного музеїв. Не менш важливим джерелом національної іконографії є архіви наукових установ і просвітницьких організацій – Одеського товариства історії та старожитностей, Фортеці Св. Єлизавети (сучасний Кіровоград), Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка, Всеукраїнської Академії наук, Українського наукового товариства в Києві, Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства, Всеукраїнського кооперативного музею та ін. У таких архівах можна знайти унікальні зображення багатьох відомих або маловідомих діячів науки, культури, мистецтва України та, окрім того, чимало суміжної інформації (факсиміле історичних осіб, допоміжні та довідкові матеріали тощо).

У ході дослідження іконографії окремої історичної особи здається доцільним насамперед опрацювати документи особових архівів ІР НБУВ, що містять найрізноманітніші відомості, що стосуються не лише певної персоналії, а й досить широкого кола її оточення. В особових архівах перших президентів, секретаря й академіків ВУАН, академіків і членів-кореспондентів НАН України, видатних українських учених, істориків, краєзнавців, письменників, драматургів, театральних діячів, композиторів, фольклористів зберігається унікальна іконографічна інформація (як текстова, так і візуальна – фотографії, рисунки, гравюри, екслібриси, автографи та інші суміжні матеріали). Особливий інтерес для дослідника мають родові архіви XVIII – початку ХХ ст., що «зберігають фамільні документи таких визначних представників української аристократії, як Капністи, Лопухіни-Демидови, Старицькі, Коропчевські, Шодуари, Маслови, Троїцькі, Галагани, Стороженки» [13, с. 6]. Виданий 2002 р. фундаментальний науковий путівник «Особові архівні фонди Інституту рукопису», що увібрав у себе матеріали 264 архівів (понад 140 тис. од. зб.), дає майже повне уявлення про величезний потенціал цього унікального зібрання. У стислому описі кожної особової справи закладено рубрики, що дають первинну ін-

формацію про наявність певних необхідних матеріалів іконографічного характеру: біографічна довідка, відомості до біографії (свідчення, автобіографії, щоденники, спогади, записні книжки тощо), матеріали службової та громадської діяльності, листування, матеріали інших осіб, книги з дарчими написами, фотографії, колекційні матеріали (рисунок, гравюри тощо), література про фондоутворювача тощо. Особові архіви містять унікальні фотографії та малюнки іконографічного характеру, що числом перевищують дві тисячі. Так, лише опис особової справи відомого українського історика, археолога, етнографа, археографа Володимира Боніфатійовича Антоновича (1834–1908) надає первинну інформацію про базові джерела іконографічних відомостей: це – біографічні документи, листування і, насамперед, групові фотографії (за описом особової справи 22 одиниці), датовані 1860–90 рр. [13, с. 22]. Унікальний альбом фотографій фінансистів Російської імперії періоду, що охоплює 1862–80 рр., зберігається у справі Миколи Християновича Бунге (1823–95), відомого державного діяча, економіста, професора та ректора Університету Св. Володимира, міністра фінансів царського уряду, академіка Петербурзької Академії наук [13, с. 66]; фотоальбоми архіву конструктора літаків і авіатора Олександра Даниловича Карпека (1884–18) містять чимало зображень піонерів вітчизняного літакобудування [13, с. 217]; в особовій справі графа Олексія Миколайовича Ігнат'єва – дипломата, предводителя дворянства Уманського повіту – знаходимо рідкісні фото громадських діячів України початку ХХ ст. [13, с. 194]. Чимало фотодокументів та образотворчих матеріалів презентують особові справи всесвітньвідомого правозахисника, дисидента і політ'язня радянських таборів Семена Фішелевича Глузмана, родинного фонду Грінченків, голови Центральної Ради України Михайла Сергійовича Грушевського, вітчизняних авіабудівників, істориків авіації Степана Ісаковича Карацуби та Євгенії Володимирівни Корольової (фотографії діячів повітроплавання, авіації, космонавтики), українських письменників Євгена Максимовича Кроткевича, вчених, літературознавців Володимира Івановича і Сергія Івановича Маслових, Олександра Петровича Могиллянського, Юлії Олександрівни Петрової, геолога, природознавця Олександра Івановича Спасокукоцького, громадського діяча, філософа, психолога Олександра Мусійовича Щербини та ін. Особові справи

надають можливість ознайомитися з унікальними фотографіями прогресивних діячів української культури ХІХ ст. Маркевичів [13, с. 266], членів українських письменницьких спілок «Гарт» і «Плуг» [13, с. 268], видатного українського вченого та письменника Агатангела Юхимовича Кримського [13, с. 282], дружини письменника Пантелеймона Куліша, поетеси Ганни Барвінок [13, с. 292], історика та громадського діяча Вадима Львовича Модзалевського [13, с. 374], громадського та культурного діяча, організатора кооперативного руху в Україні Миколи Васильовича Левицького та багатьох інших.

Відомий український мистецтвознавець 1920-х рр. академік, голова Комітету по охороні пам'яток старовини та мистецтва при Академії наук України Олексій Петрович Новицький упродовж усього свого життя збирав портрети українських гетьманів, магнатів, князів, керівників народних повстань ХVІ-ХІХ ст., представників козацької старшини та дворянства, литовських і польських королів, князів, магнатів. Окрім того, архів Новицького відкриває для дослідника портрети «російських учених, педагогів, церковних ієрархів, письменників, критиків, видавців, декабристів та захисників Севастополя 1854-55 рр., дворян, державних діячів і митців, академіків та співробітників ВУАН О. О. Богомольця, М. Ф. Біляшівського, Д. К. Заболотного, В. П. Затонського, М. О. Скрипника, П. А. Тутковського, О. Г. Шліхтера та ін.» [13, с. 396].

Чимало оригіналів творів образотворчого мистецтва іконографічного напрямку містять особові архіви книгознавця та мистецтвознавця Павла Миколайовича Попова, музеєзнавця й історика мистецтва Стефана Андрійовича Таранушенка, поета Олександра Івановича Кандиби (Олександра Олесья), письменника та журналіста Миколи Архиповича Шудрі та ін. Це — твори Л. Тарасевича, С. Ушакова, А. Козачковського, І. Мигури, Л. Серякова, Г. Нарбута, В. Г. Кричевського, В. Седяра, В. Касіяна, малюнки та гравюри маловідомих майстрів ХVІІ-ХХ ст. тощо.

Варті уважного вивчення родові фонди. Серед образотворчих матеріалів фонду Єрмолових, впливових діячів царської Росії ХІХ ст., привертають увагу Єрмоловський ювілейний альбом (1812-1912) та сургучна печатка фельдмаршала Михайла Кутузова.

Надзвичайно важливою складовою іконографії є автографи та книжкові знаки історичних осіб. Це, насамперед, уні-

кальна колекція автографів, дбайливо зібраних О. П. Новицьким, і добірка екслібрисів українських діячів культури з особового архіву М. А. Шудрі.

Унікальна пам'ятка української художньої культури XVIII ст. – альбоми малюнків учнів і наставників Києво-Лаврської іконописної майстерні, так звані кужбушки, – містять зображення засновників Києво-Печерської лаври Антонія і Феодосія Печерських, київських князів Бориса, Гліба, Володимира, гетьманів України Богдана і Юрія Хмельницьких, полковника Стародубського Василя Дворецького та багато портретів допоки ще невизначених історичних осіб [8, с. 247, 263, 267, 273, 274, 276]. Усі малюнки в альбомах є не тільки оригіналами творів графічного мистецтва, а й іконографічними першоджерелами (деякі з яких могли бути виконані навіть за життя зображених), тож є незаперечною цінністю для дослідників національної біографістики.

Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського зберігає значну частину Архівного фонду Академії наук України, що акумулюється в Інституті архівознавства й активно поповнюється новими особовими справами та цінними документами. Станом на 1 січня 2006 р. архівосховища Інституту архівознавства нараховують 357 фондів, що охоплює 35205 справ (13 фондів установ та 4 колекції). Самі лише особові архівні фонди академіків і членів-кореспондентів Національної академії наук України (1918–98) нараховують близько 2500 фотодокументів [5, с. 97–259], які є безцінною скарбницею іконографічних першоджерел. У фонді члена-кореспондента АН УРСР, завідувача сектору Інституту геологічних наук АН УРСР, академіка-секретаря Відділення хімічних і геологічних наук АН УРСР, відомого дослідника порід Українського щита Сергія Павловича Родіонова (1898–1961) зберігаються 504 унікальних фотодокумента; на особливу увагу заслуговують фотографії, виконані на геологічному конгресі у Мексиці 1956 р., на XXI сесії геологічного конгресу в Копенгагені 1960 р., родинні фотографії 50–60-х рр. XX ст. [5, с. 216]. Плідні результати очікують дослідника іконографії у процесі наукового опрацювання особового архіву відомого українського геолога, академіка Володимира Гавриловича Бондарчука (1905–93). Це – 496 фотодокументів 1948–70 рр.: індивідуальні та групові портрети колег В. Бондарчука впродовж його праці в Інституті геології АН УРСР, Київському державному університеті, де

він у різні роки обіймав посади завідувача відділу, директора, ректора [5, с. 111]. Унікальні зображення відомого українського біолога, ембріолога, селекціонера, академіка Миколи Теофановича Кащенко (1855–1935), – а це 169 фотографій, – зберігаються у його особовому фонді. До того ж – численні фото батьків, брата, дружини та дітей ученого 1880–1956 рр., його колег – викладачів Томського університету (1890), співробітників Київського акліматсаду (1919–26) тощо.

Потужним джерелом іконографічних першоджерел, поряд із рукописним та архівним фондами, є фонд стародруків і рідкісних видань. Одна з найповніших в Україні колекцій кириличних видань XV–XVIII ст. відкриває для дослідника надзвичайно рідкісні оригінали гравюр, що містять зображення окремих історичних осіб. Гравюри Іллі («Патерик печерський», Київ, 1678) та Леонтія Тарасевича («Патерик печерський», Київ, грудень 1702 р.), презентують свої версії зображень засновників Києво-Печерської лаври преподобних Антонія і Феодосія Печерських, архимандрита Полікарпа, ігумена Стефана, єпископа Переяславського Єфрема, ігумена Никона, літописця Нестора, іконописця Алімпія та інших сподвижників монастиря, канонізованих після смерті. Цікава іконографічна трактовка відомого українського богослова, церковного та культурно-освітнього діяча, мецената першої половини XVII ст. Петра Могили і його родового герба подається у «Евхарістії», що вийшов друком 1632 р. у Києві [10, с. 53, № 228]. Такі гравюри не є портретами в сучасному розумінні. Це канонічні зображення, та, за відсутністю інших документальних іконографічних джерел, беручи до уваги високий художній рівень творів, їх можна використати при ілюструванні відповідних статей Біографічного словника. Відома книга Йоганна Христіана Енгеля «Історія України та українських козаків...» [20] суттєво доповнює іконографію гетьмана Богдана Хмельницького, долучаючи рідкісний гравіюваний портрет, виконаний гравером Д. Боелем (D. Boyel). Певний інтерес для іконографіста має і зображення герба визначного політичного та церковного діяча України, львівського єпископа Гедеона Балабана, надруковане в «Служебнику» 1604 р. в м. Стрятині.

Чимало іконографічних матеріалів «першої публікації» містить видання XVIII – першої чверті XIX ст., об'єднані у колекцію видань громадянського друку, та рідкісні і цінні видан-

ня XIX–XX ст. (фонд рідкісних видань)¹. Старший науковий співробітник НБУВ Л. М. Дениско, серед численних видань, досліджених нею з метою виявлення зображень конкретних історичних осіб, звертає увагу на видану відомим меценатом Платоном Бекетовим у 1801 р. працю Миколи Карамзіна «Пантеон российских авторов. Ч. 1», проілюстровану 20 портретами роботи відомих граверів К. Розанова, А. Осипова, М. Соколова. «Серед зображених осіб – Семен Климовський (р. н. і см. невідомі), харківський козак, філософ, український поет XVIII ст., автор популярної пісні «Іхав козак за Дунай» [6, с. 215]. Чимало рідкісних іконографічних матеріалів можна знайти також у львівському виданні 1840 р. «Starozytnosci Galicyjskie» Пауля Цеготи із зображеннями дружини султана Сулеймана II Роксолани, церковного діяча Гедеона Балабана, філософа, історика Станіслава Орцеховського та інших відомих історичних осіб Галіції XVI–XVII ст. [6, с. 215]. Іконографія української еліти артистичного світу початку XX ст. широко представлена в збірнику Правління Київського літературно-артистичного товариства «Иллюстрированный сборник Киевского Литературно-Артистического общества», що вийшов друком 1900 р. у Києві. Серед численних фотопортретів, розміщених у виданні, – зображення відомих українських композиторів, музикантів, співаків, драматичних акторів, художників, а також «почесних членів товариства: генерал-майора, бувшого Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатор Олексій Павлович Ігнат'єв, тайного радника, бувшого київського губернатора Лева Павловича Томара, генерал-губернатора, Київського губернатора Федора Федоровича Трепова, графа, письменника Лева Миколайович Толстого, генерал-ад'ютанта, генерала від Інфантерії, Київського, Подільського, Волинського генерал-губернатора і Командуючого Київського Військового округу Михайла Івановича Драгомирова, професора Володимира Боніфатійовича Антоновича та інш.» [6, с. 217]. Чимало фотопортретів засновників

¹ Іконографічний потенціал колекції рідкісних видань досліджено й розкрито старшим науковим співробітником Відділу стародруків та рідкісних видань Л. М. Дениско у статті: Дениско, Л. М. Іконографія в колекції рідкісних видань відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 11 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. АБУ; Редкол. : О. С. Онищенко (гол.) та ін. – К., 2006. – С. 211–220.

українського театру, артистів С. Крушельницької, І. Загорського. І. Мар'яненка, Д. Гайдамаки та багатьох інших вміщено в альманахах Івана Самоненка «Український дикламатор "Розвага"» та «Українська муза» [6, с. 218]. Надзвичайно рідкісні портретні зображення отаманів і вояків УСВ зосереджено у «Стрелецькому календарі – альманаху артистичної горстки і пресової кватири У. С. В. в полі на звичайний рік 1917» (Львів, 1917) [6, с. 218].

Серед спеціалізованих відділів НБУВ Відділу образотворчих мистецтв за концентрацією іконографічних матеріалів є найбільш перспективним в сенсі іконографічного пошуку. В цьому відділі зберігається основний масив візуальної, зокрема, іконографічної інформації бібліотеки. Склад фондів ВОМ, видова і тематична їх розстановка відповідають стратегії накопичення іконографічної інформації залежно від ступені їх унікальності. Основну частину фонду становлять аркушеві образотворчі документи (оригінали гравюр XVII–XX ст., фотографій XIX–XXI ст., друковані плакати, лубки, репродукції, поштівки) та невеликий (близько 40 тис. од. зб.), але насичений іконографічною інформацією, книжково-альбомний і журнальний фонди. Опрацювання фондів ВОМ слід розпочинати з розділу портрету, що складається з оригіналів творів графіки, оригінальної фотографії та репродукцій, виданих окремими аркушами, та таких, що ілюструють книги, альбоми, журнали. Це, насамперед, широковідома серія рисунків 1875–1928 рр. роботи художника Опанаса Георгійовича Сластіона. Двадцять три з них зберігаються у фондах ВОМ. Цінність цих, виконаних у різних графічних техніках рисунків, не лише у високій художній якості й майстерності. О. Г. Сластіон як дослідник-етнограф створив художні образи кобзарів, залишивши нам, до того ж, портретні зображення конкретних людей – народних співців, із якими він зустрічався і спілкувався під час подорожей Україною. Кожен портрет має напис-пояснення із зазначенням прізвища, імені або ініціалів зображеного, назв пісень із його репертуару, авторський підпис і рік виконання рисунку, а в багатьох випадках – місце проживання та вік кобзаря. Немає сумніву, що зображуючи кобзарів, О. Г. Сластіон не тільки прагнув до образного узагальнення й емоційності, а й намагався відтворити характерні індивідуальні риси портретованих, надати їм реальної схожості. В цьому переконуємося, порівнявши гра-

фічний і словесний портрети Михайла Кравченка. «Росту він середнього, міцної будови, голова його майже кругла, а в темно починає пробиватися сивина. Обличчя досить симпатичне, з добрим ласкавим виразом. Зауваження його влучні, міркування тверді і правильні, але про себе говорити не любить» [1, с. 45]. Тож у словесному портреті, який багато в чому збігається із графічним, О. Г. Сластіон доповнив характеристику кобзаря враженнями, які неможливо висловити засобами образотворчого мистецтва. З рисунків серії можна скласти досить достовірне уявлення про зовнішній вигляд Петра Неховайзуба з с. Бондарі Лохвицького повіту, Семена Зезулі з с. Красилівка Сосницького повіту, Петра Сіроштаня з с. Ладінка Козелецького повіту, Опанаса Савченка (Баря) з с. Черевки Миргородського повіту, Самійла Яшного з Миргорода, Степана Пасюги з с. Велика Писарівка Богодухівського повіту та інших.

Унікальні іконографічні першоджерела зосереджені у альбомі оригінальних гравюр на сталі «Изображенія людей знаменитыхъ, или чьмъ нибудь замечательныхъ, принадлежащихъ по рожденію или заслугамъ Малороссіи», що вийшов друком у Москві в друкарні Августа Семена при Імператорській медико-хірургічній академії в 1844 р. Зосереджені у цьому альбомі портрети більшості із зображених історичних осіб зустрічаються дуже рідко і є унікальними іконографічними першоджерелами. Серед них — портрети професора Києво-Могилянської академії Авраамія Флоринського, російського поета XVIII ст. Іполита Федоровича Богдановича, який народився на Чернігівщині, засновника Києво-Могилянської академії, видатного українського церковного та культурного діяча Петра Могили, вихованця і професора Києво-Могилянської академії, відомого богослова Стефана Яворського, відомого церковного діяча, проповідника, протоієрея Софійського собору в Києві Івана Васильовича Леванди, Київського митрополита Йосипа III Нелюбовича Тукальського, визначного українського культурного та церковного діяча, історика, архімандрита Києво-Печерської лаври ректора Києво-Могилянської академії в 1646–50-х рр. Інокентія Гізеля, церковного, культурного та освітянського діяча, з 1750 р. ректора Київської Духовної академії Сильвестра Кулябки, видатного громадського та церковного діяча, письменника, вченого Феофана Прокоповича, відомого українського письменника, церковного та політичного діяча, автора

знаменитих «Труб словес проповідних» Лазаря Барановича та інших. Політична й державницька еліта України XVII–XVIII ст. у виданні представлена гравірованими портретами гетьманів і козацької старшини України Богдана та Юрія Хмельницьких, Петра Дорошенка, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Івана Скоропадського, Павла Полуботка, Данила Апостола, Кирила Розумовського, Василя Кочубея; представники літератури та мистецтва портретами філософа Григорія Савича Сковороди, композитора Дмитра Степановича Бортнянського, письменника першої чверті XIX ст. Василя Трохимовича Наріжного, видатного живописця Дмитра Григоровича Левицького.

У колекції гравюр XVII–XIX ст. зберігаються унікальний прижиттєвий 1651 р. гравірований портрет Богдана Хмельницького роботи відомого голандського гравера Вільгельма Гондіуса та літографія 1862 р., історичний портрет княгині Анни Ярославни, виконаний наприкінці XVII – початку XVIII ст. німецьким гравером Крістіаном Ромстетом. Серед гравюр колекції – рідкісне графічне зображення народженого на Полтавщині Осипа Максимовича Бодянського – славіста, історика, етнографа, автора казок, поезій та відомої присвяти «Матері своїй рідненькій, ненці старенькій, коханій, любій Україні» професора Московського університету, редактора «Чтений в Обществе истории древностей российских», де було надруковано чимало цінних матеріалів з української історіографії.

Привертають увагу літографічні портрети Пантелеймона Олександровича Куліша, Миколи Івановича Костомарова, Тараса Григоровича Шевченка, замовлені на прохання П. Куліша Л. Жемчужниковим у 1859–60 рр. «першому в Парижі літографу» Альфреду Муїльрону з фотографій, що були рідкісними вже наприкінці XIX ст. [7, с. 339].

Шевченкіана XIX ст. представлена високохудожнім прижиттєвим літографічним портретом із факсимільним підписом Тараса Шевченка, виконаним 1859 р. П. Ф. Борелем – російським графіком, живописцем, акварелістом, автором літографій до фундаментального видання «Лицей кн. Безбородко».

Безперечну цінність для іконографістів становить оригінальна гравюра на металі роботи Г. Я. Скамоні 1875 р. із зображенням Павла Григоровича Галагана – сина Григорія Павловича Галагана, знаного українського культурного діяча та мецената, засновника учбового закладу в Києві, відомого під назвою «Колегія Павла Галагана», а також два при-

життєвих портрета Миколи Васильовича Гоголя, чудово виконаних німецьким гравером Фрідрихом Арнольдом Брокгаузом і російським літографом й рисувальником Емануїлом Дмитрієвим-Мамоновим.

В альбомах «Матеріали до іконографії», виданих Дмитром Ровинським наприкінці XIX ст. містяться оригінальні відбитки гравірованих портретів Стефана Яворського, Рафаїла Заборовського, Івана Мазепи, Варлаама Ясинського, роботи відомих українських граверів Івана Мигури, Григорія Левицького, Івана Щирського. До того ж, серед численних праць Д. Ровинського заслуговують на увагу ґрунтовні видання «Докладний словник російських граверів XVI–XIX століть» (1895) і «Докладний словник російських гравірованих портретів» (1886–89), що дають змогу виокремити методичні принципи іконографічних досліджень ученого. Критерієм добору персоналій для Д. Ровинського була вже сама наявність гравірованого зображення портретованої особи «...геній ти чи видатний блазень, велетень або карлик; розбійник, вчений, самодур-самоук; чи зробив ти щось помітне у житті, чи просто митарив його, існує з тебе гравірований портрет, то і їди до мого Словника, і лягай там під свою літеру» [15, с. VII]. Не зважаючи на певну епатажність цієї «декларації», такий підхід має певне раціональне зерно — повністю відсутні політична та ідеологічна кон'юнктура і суб'єктивізм у доборі персоналій. Завдяки такому принципові праці Д. Ровинського надають нам не лише рідкісні портретні зображення широковідомих і маловідомих історичних осіб, а й відомості про наявність інших зображень історичних осіб і короткі відомості про них. Окрім гравюр-повторень із зображенням гетьмана України Данила Апостола, відомих із видань Бантиш-Каменського «Історія Малоросії» 1818 р. та Платона Бекетова «Изображение людей знаменитых... Малороссии» 1844 р., Д. Ровинський пропонує інформацію про місцезнаходження оригіналу цього портрету у книзі «Gespräch im Reiche der Todten... XVI Stück» та про портрет гетьмана роботи гравера Бернігерота [15, с. 22–23]. У названому виданні Д. Ровинського можна знайти чимало зображень і відомостей про місцезнаходження гравірованих портретів церковного діяча початку XVIII ст., архімандрита Києво-Печерської лаври Афанасія Миславського, професора та ректора Університету Св. Володимира Миколи Християновича Бунге, генерал-губернатора

Новоросійського краю, фельдмаршала графа Михайла Семеновича Воронцова, церковного діяча, філософа, ректора Києво-Могилянської академії, автора історії України Георгія Кониського, видатного українського письменника Миколи Васильовича Гоголя, будівничого Одеси Йосипа Михайловича Дерибаса та інших.

Потужним іконографічним матеріалом є серії гравюр і літографій, присвячені державним діячам, науковцям, літераторам, художникам, композиторам, що були створені українськими графіками 1960–90 рр. на замовлення Художнього фонду УРСР. Серії, присвячені видатним державним діячам України XVI–XVIII ст., репрезентують історичні портрети гетьманів, визначних політичних і військових діячів, народних героїв, ватажків визвольного руху, представників козацької старшини. Досить рідко зустрічаються у мистецькій іконографії портрети чернігівського полковника Степана Пободайла, ватажка народного повстання Мартина Пушкаря, чернігівського полковника Мартина Небаби, ватажка селянського руху на Буковині Лук'яна Кобилиці та ін. Роботи відомих майстрів – Іовлева, Кутніна, Компанця, Базилевича, Гаркуші, Івахненка, – об'єднані у тематичну добірку, знайомлять нас із портретами українських письменників ХХ ст, виконаних у техніці літографії. Це портрети Олександра Довженка, Платона Воронька, Олеса Гончара, Олеса Збанацького, Віктора Кондратенка, Андрія Малишка, Петра Панча та ін. Високого художнього рівня серія львівського графіка З. Кецало, що складається із п'ятнадцяти літографічних портретів класиків української літератури: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Марка Вовчка, Івана Котляревського, Ольги Кобилянської та ін. Більшість портретів таких графічних серій виконані на основі або існуючих прижиттєвих зображень (старих фотографій, художніх творів), або за літературними джерелами.

Цінний іконографічний матеріал високої художньої якості, унікальний за індивідуальним баченням творця, міститься у колекціях графічних творів відомих українських митців Василя Касіяна, Геннадія Полевого, Галини Гаркавенко, Ніни Божко, Василя Перевальського, Миколи Стратілата, Георгія Сергеева та ін.

Звісно, художня іконографія відмінна від документальної фотографії, яка є найбільш достовірним іконографічним дже-

релом. По-перше, цінність художньої фотографії незаперечна — кожен митець намагається відтворити образ всесторонньо, узагальнюючи певні риси характеру тої або іншої історичної особи, а по-друге, в названих вище серіях зустрічаються зображення історичних осіб (нехай навіть лише створених уявою митця), які залишилися тільки в історичній пам'яті.

Особливу цінність становлять іконографічні матеріали, зосереджені в колекціях документальної та художньої фотографії. Так, добірка фотографій викладачів Університету Св. Володимира містить високоякісні зображення першого ректора університету, професора М. О. Максимовича, дослідника й популяризатора «запорозької старовини», професора І. Срезневського, проректора В. А. Удінцова, професорів М. І. Костомарова, А. Я. Антоновича, А. К. Мітюкова, професора римського і цивільного права О. А. Федотова, професора міжнародного права В. А. Незабитовського, професорів політичної економіки і статистики Г. М. Цехановецького та М. Х. Бунге, випускника університету 1848 р., дослідника української етнографії М. Номіса (М. Т. Симонов) та інш. У фондах ВОМ зберігається добірка з тринадцяти фотопортретів діячів української культури, виготовлених відомою у XIX ст. Харківською фотографією Є. Ф. Трофимова. Серед них: фотографії Т. Г. Шевченка у смушковій шапці; І. П. Котляревського; автора п'єси «Чорноморський побит на Кубані» (1836) Я. Г. Кухаренка; одного з організаторів Кирило-Мефодієвського товариства В. М. Білозерського; фольклориста, етнографа, упорядника та видавця альманаху «Сніп» О. О. Коруна; письменника, співробітника журналу «Основа», автора двотомника «Українські оповідання» О. П. Стороженка та інш. Окрім того, добірка містить і маловідомі портрети: письменників Г. Ф. Квітки-Основ'яненка та Ганни Барвінок; українського і чеського композитора та фольклориста А. В. Єдлічка; автора віршів, які стали народними піснями, письменника С. Писаревського (літ. псевд. — Стецько Шереперя); співробітників українського літературно-художнього альманаху «Складка» поета К. О. Білиловського та письменника В. І. Самійленка; забутого сьогодні видавця дитячих пісень і казок, перекладача повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба» Лобадовського. У фондах Відділу образотворчих мистецтв зберігається чимало оригіналів фотопортретів XIX ст., виконаних у відомих фотомайстернях Харкова (В. С. Досекіна, Данілевського, Во-

лошина), Полтави (Б. Л. Варшавського), Одеси (П. В. Чепурковського), Києва (Воюцького), С.-Петербурга (Г. Денъера та Захар'їна і Шпаковського), Берліна (L. Naas & Co), які чекають на серйозні дослідження іконографістів. Фотографія на той час була здебільшого привілеєм певного прошарку суспільства і, не виключено, що серед невизначених фотопортретів є рідкісні іконографічні зображення історичних осіб, пов'язаних із Україною.

Перспективними для іконографічних досліджень є альбоми оригіналів фотографій XIX–XX ст., що зберігаються у фондах ВОМ. Це раритетні, виготовлені ручним способом «видання», що існують в одному або кількох примірниках, як от: «Черниговській комітетъ по крест'янському делу съ 1858 окт. 22 по 1859 февр. 22», у який вклено 35 фотопортретів членів комітету з факсимільним зображенням особистого підпису, альбом «Новооткрытыя Звіринецкія пещеры въ Києві» з дарчим написом 1914 р. досліднику цих печер Івану Михайловичу Каманіну від князя В. Д. Жевахова. Або іменний альбом «Київський Гірничо-Геологічний Інститут. I-й випуск інженерів-гірників 1928–1932» професора Є. Я. Ремеза, в якому міститься 69 фотопортретів викладачів і випускників цього учбового закладу. Унікальні індивідуальні та групові фотографії викладачів і студентів провідного вищого навчального закладу України містяться в ювілейному альбомі «Київський державний університет. 100 років» (1934). Це великоформатні фотопортрети, виконані на високому художньому та технічному рівні. Серед них — портрети відомих українських вчених академіків О. Ю. Шмідта, Д. О. Граве, Ю. В. Пфейфера, В. П. Яворського, О. В. Паладіна, І. І. Шмальгаузена, М. Г. Холодного, професорів С. Н. Реформатського, Д. О. Белінга, В. В. Фіна та багатьох інших. Унікальний фотоальбом, створений фотоаматорами гуртка при Могилівському ЗБК Дунайського району у 1930-ті рр., містить зображення осіб зовсім невідомих — працівників культури, самодіяльних артистів, бібліотекарів, передовиків виробництва районного масштабу, якими можуть зацікавитися дослідники-краєзнавці.

Винятково унікальні іконографічні матеріали зосереджені у випускних колективних фотографіях Колегії Павла Галагана, виготовлених у другій половині XIX ст. у київських фотостудіях де Мезера та М. П. Пастернака, а також у саморобних альбомах, присвячених окремим культурним центрам та

осередкам України. Ретельно дібраний і складений невідомим патріотом свого краю «Альбом Черниговщини», презентує зображення українських гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, чернігівського полковника Павла Полуботка, генерального писаря Андрія Безбородька, директора Новгород-Сіверської гімназії Іллі Тимковського, добірки портретів «Черниговские земцы», «Известные земские статистики», «Известные земские врачи», «Члены Государственной думы», серію літографічних портретів видатних історичних осіб Чернігівщини та чимало іконографічних зображень меморіального характеру.

Як матеріал для іконографічних досліджень сучасна оригінальна фотографія у фондах НБУВ найвагомніше представлена колекцією «Творці української культури», виконана протягом другої половини ХХ і на початку ХХІ ст. відомим українським фотохудожником Леонідом Левітом. Це сто п'ятдесят високохудожніх психологічних портретів українських політиків, видатних діячів української культури, науки, мистецтва. В них із дивовижною виразністю та глибиною розкрито індивідуальні риси характеру та темпераменту, втілено духовний образ української інтелектуальної еліти. Немає сумніву, що портрети Івана Дзюби, Марії Примаченко, Ніни Матвієнко, Дмитра Павличка, Івана Драча, Лесі Дичко, Наталії Ужвій, Миколи Руденка, Степана Хмари та багатьох інших, віртуозно виконаних Леонідом Левітом і подарованих 2006 р. Національній Бібліотеці України імені В. І. Вернадського, стануть основними «претендентами на лідерство» в іконографії представників сучасної української інтелігенції.

Багатим на іконографічний матеріал високої технічної якості є фонд українського тиражованого плакату 1914–2006 рр. Майже у п'ятнадцяти тисячах політичних, учбово-методичних, рекламних, театральних, кіно-плакатах міститься потужна іконографічна інформація у вигляді високоякісних фотографічних і художніх, здебільшого великого формату, зображень діячів політики, науки, культури, мистецтва, працівників промисловості та сільського господарства. Чимало з цих зображень виконані відомими художниками та найкращими фотографами. Особливо багаті на портретні зображення театральні та концертні афіші і кіноплакати, на яких зафіксовано відомих і маловідомих акторів у сценічному образі під час концертів, у кіноролях тощо. А в учбово-

методичних плакатах зосереджено багато іконографічних матеріалів меморіального характеру, що не зустрічаються в інших виданнях. Іконографія політичної еліти України від часу здобуття державної незалежності, широко представлена у політичних плакатах, агітках, буклетах тощо, які розповсюджувалися під час виборчих компаній упродовж останніх чотирнадцяти років.

На пильну увагу заслуговує також фонд художньої пошти ВОР загальним обсягом близько сорока п'яти тисяч. Більша частина поштівок несе різного роду іконографічну інформацію. Це – портрети видатних державних, політичних, культурних діячів за всю історію України – від Київської Русі і до сучасності; документи меморіального характеру (зображення пам'ятних місць, будинків, особистих речей тощо), що є невід'ємною складовою іконографії історичної особи. У поштівках, виданих в Україні та за її межами впродовж 1900–1925 рр. можна, знайти досить рідкісні портретні зображення Чернігівського полковника, генерального осавула, фундатора Михайлівського та Георгієвського храмів Видубецького монастиря у Києві Михайла Миклашевського (1706), українського церковно-освітнього та громадського діяча письменника Іоанікія Галятовського, полковника гадяцького Михайла Милорадовича, дружини генерального судді В. І. Лисенка Єфросинії Лисенко. Особисте бачення своєї зовнішності, втілене мовою живопису та графіки бачимо в репродукціях творів із комплекту листівок «Автопортрети українських художників». Це хорошої поліграфічної якості репродукції з автопортретів патріарха харківської живописної школи Д. І. Безперчого, одного з фундаторів закарпатської мистецької школи А. М. Ерделі, видатних українських художників Т. Г. Шевченка, В. І. Штернберга, К. С. Павлова, П. О. Левченка, І. С. Їжакевича, О. О. Мурашка, П. Г. Волокидіна, А. І. Манастирського, О. Л. Кульчицької, О. Х. Новаківського, Ф. Г. Кричевського, В. І. Касіяна, Т. Н. Яблонської. Комплекти поштівок «Український портретний живопис 1917–1921», «Український портретний живопис 1941–1951 років» та ін. відтворюють український живописний портрет, представлений в різних музеях України (Львівському музеї українського мистецтва, Державному музеї українського образотворчого мистецтва УРСР, Сумському художньому музеї, Роменському краєзнавчому музеї). Серед творів, зібраних у цих комплектах,

на увагу дослідника заслуговують сангіни М. А. Шаронова — портрет архітектора В. Г. Заболотного та поета В. В. Сосюри, виконаних у 1942–1943 рр., живописні портрети письменників Платона Воронька та Степана Крижанівського, написаних відомим живописцем В. М. Костецьким наприкінці Великої Вітчизняної війни, партизанки М. В. Вовчик-Блакитної, виконаний О. О. Шовкуненком 1947 р. і портрет академіка О. О. Богомольця, над яким працював майже двадцять років патріарх українського живопису К. Д. Торихименко. Зазвичай добірки-комплекти листівок супроводжуються невеликим текстом, що розкриває біографічними відомості того чи іншого діяча, надає інформацію про фонди музею, вміщені в комплекті художні твори. До того ж, на поштівці-репродукції зазначені автор, назва роботи, техніка, розміри, музей, що зберігає мистецький твір.

Значна частина художніх поштівок репродукує світлини. Насамперед, це комплекти листівок із серії «Класики української літератури у фотографіях», що презентують фото-портрети Івана Карпенко-Карого, Михайла Коцюбинського, Марка Кропивницького, Івана Нечуй-Левицького, Панааса Мирного, Михайла Старицького та інших; відмінної якості добірка портретів українських письменників Наталії Забіли, Петра Козланюка, Миколи Бажана, Андрія Головка, Василя Козаченка, Івана Ле, Івана Микитенко, Максима Рильського та інших, видана Бюро пропаганди художньої літератури Спілки письменників України.

Чимало у фонді відділу добірок, присвячених конкретній персоналії. Такі комплекти подають різнобічну іконографічну інформацію про певну історичну особу. Це — артист Борис Гмиря, кінорежисер, письменник, художник Олександр Довженко, композитор Ісак Дунаєвський, актори Леонід Биков, Раїса Недашківська, Наталія Наум, Олександр Голобородько, Броніслав Брондуков, Анатолій Барчук та інші.

Значна частина поштівок надруковані у різні роки окремими виданнями. Вони містять портретні зображення наших сучасників і тих, хто вже пішов із життя. Портрети відомих політичних і державних діячів, представників науки, освіти, культури, мистецтва, спорту в цих виданнях репродуковані з фотографій, що їх виконали професійні фотомитці, відомі українські живописці, графіки, скульптори, тож мають незаперечну цінність для української національної іконографії.

Іконографічна інформація сорокап'ятитисячного книжкового, альбомного та журнального фондів ВООМ міститься у двох зрізах: візуальна і текстова (довідкова). Візуальна інформація зосереджена, насамперед, у альбомних виданнях, ілюстрованих каталогах, журналах, в той час як текстова (відомості про наявність портретного зображення тієї чи іншої особи в музеях, архівах, приватних зібраннях; додаткова інформація про саме зображення — авторство, назва, дата, вид мистецтва тощо; словесний портрет історичної особи) — у монографіях, наукових збірниках, каталогах, журнальних статтях тощо. Надзвичайно багата на іконографічну інформацію книга «Исторические деятели Юго-Западной России...» [12], що розкриває знакові постаті вітчизняної історії — Петра Конашевича Сагайдачного, Богдана Хмельницького (вісім портретів), Юрія Хмельницького, Савви Гуптала (два портрети), Івана Виговського, Павла Тетері, Дем'яна Многогрішного, Івана Брюховецького, Михайла Ханенка, Петра Дорошенка, а також подає факсиміле письма і підписів Дем'яна Многогрішного, Івана Брюховецького, Михайла Ханенка та Дмитра Дорошенка з колекцій Київської Духовної академії, В. В. Тарновського, графа Милорадовича, А. М. Лазаревського.

1900 р. у С.-Петербурзі у видавництві А. Ф. Маркса вийшла фундаментальна праця Д. І. Яворницького, що супроводжувалася альбомом ілюстрацій, виконаних відомими українськими художниками Миколою Самокишем та Сергієм Васильківським [11]. За сто років цю працю було перевидано у перекладі українською мовою з ілюстрованим додатком [9]. У цих знакових для кожного українця книгах зосереджені портрети визначних державних і культурних діячів України XVI–XVIII ст. Унікальний іконографічний матеріал зібраний у виданні «Україна й українці» [18], до якого увійшли вибрані аркуші з 18 томів рукотворного альбому «Ілюстрована енциклопедія українського народу» відомого українського громадського діяча, народознавця і колекціонера національних старожитностей, художника Івана Гончара. Особливий інтерес для іконографіста становлять анотовані репродукції дбайливо збережених і науково опрацьованих Іваном Гончаром оригінальних світлин-портретів культурних, літературно-мистецьких діячів і пересічних українців, які сьогодні зберігаються в Українському центрі народної культури «Музей Івана Гончара». Це й оригінальний фото-

портрет Олени Пчілки, виготовлений у фотоательє І. Хмільвського, і високої якості друку портрет, за анотацією Івана Гончара, «видатного українського прогресивного політичного і громадського діяча, рідного брата Олени Пчілки», Михайла Драгоманова; і портрет Дори Косач, дочки Олени Пчілки з її власноручним підписом, і рідкісне зображення учня Рєпіна, художника Григорія Івановича Драпаченка та його родини; групове фото конотопської капели кобзарів 1920 р. із детальним розкриттям кожної персоналії, групове фото 1920 р. артистів Народного хору «Просвіта» м. Барішівки з його керівником Янковичем, солісткою Наталкою Малиновською та письменником Петром Колесником і багато інших надзвичайно рідкісних документів іконографічного характеру.

Праця Миколи Аркаса «Історія України-Русі» 1908 р. видання детально проілюстрована репродукціями з творів відомих художників, малюнками, що були почерпнуті «із збірників творів відомих письменників, з історичних та ілюстрованих журналів, та ще, дякуючи шановному хранителеві музею імені В. Тарновського у Чернігові, А. П. Шелухину, з речей і портретів, що зібрані у тому музеї» [2, с. 367]. Тут можна знайти портрети давньоруських князів, державних і культурних діячів литовського періоду, які дуже рідко зустрічаються у інших виданнях. Візуальна та словесна іконографічна інформація зосереджена також у виданнях біографічного характеру, що вийшли в Україні за роки незалежності: це короткі біографічні нариси «Видатні постаті в історії України IX–XIX ст.», видані у Києві 2002 р.; монографія М. Ф. Котляра та В. А. Смолія «Історія у життєписах» (серія «Україна. Голоси Історії», заснована 1993 р.); О. М. Апанович «Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі»; малоформатна подарункова книжка «Гетьмани України» та багато інших.

Останнім часом фонди відділу суттєво поповнилися цілою низкою видань, присвячених видатним державотворцям минулого: гетьманам Данилу Апостолу та Петру Сагайдачному, легендарному козацькому ватажку Дмитру Вишневецькому, кошовому Запорозької Січі Самійлові Кішці, корсунському полковнику Нестору Морозенку, політичному діячу, Симону Петлюрі, письменникові Володимирі Винниченку та письменниці Грицьку Григоренку (Олександра Євгенівна Судовщикова-Косач), поетові, прозаїку і драматургові Євгенові Плужнику та багатьом іншим, що мають надзви-

чайно цікаве візуальне і текстове іконографічне наповнення. Серед них привертає увагу докладно проілюстрований каталог історико-мистецької виставки «Гетьман Іван Мазепа: погляд крізь століття», що була здійснена за проектом директора Львівської галереї мистецтв Бориса Возницького у Львові 2003 р. Окрім унікальної іконографічної інформації, дбайливо зібраної об'єднаними зусиллями широкого кола науковців, музейників, істориків, колекціонерів України та зарубіжжя, щодо конкретної історичної постаті (а це — 10 живописних портретів, 8 гравюр, 2 історичні картини, 1 ікона та інформація про 5 нерепродукованих у виданні портретів Івана Мазепа), каталог презентує досить рідкісні портрети діячів мазепинської доби (гетьмана Данила Апостола — мідьорит невідомого майстра XVIII ст. із колекції Павліковських; гетьмана Івана Самойловича роботи невідомого живописця XVIII ст. із музею Яна III Собеського; гетьмана Івана Скоропадського із зібрання Галаганів у Сокиринцях, писаний художником XIX ст. Степаном Землюковим; обозного Миргородського полку Василя Родзянки, виконаний невідомим художником 1730 р. із фондів НХМУ) та численні супроводжуючі матеріали (закладні дошки з Трапезної церкви св. трійці Успенського жіночого монастиря у Глухові, репродукції рукописних оригіналів мазепинських універсалів з печатками, пернач чернігівського полковника Павла Полуботка, шабля з гравірованим написом «Іоанн Мазепа», каламар запоясний Василя Кочубея тощо).

У книжково-альбомному фондi ВОМ містяться фундаментальні наукові монографії провідних українських мистецтвознавців Данила Щербаківського, Федора Ернста, Платона Білецького, Валентини Рубан [3; 4; 14; 16; 17; 19], багаті на іконографічні матеріали: деякі з них — це безпосередньо репродукції, що супроводжуються каталожним описом і мистецтвознавчим аналізом у тексті, а про інші — лише згадується у тексті із зазначенням їх місцезнаходження. Це численні репродукції з портретів представників української політичної і державної еліти, культурних діячів XVI–XIX ст.; анотовані репродукції з втрачених портретів Софії Острожської, Раїни Вишневецької, Яна (?) Гербурта, Катажини Гербурт, Богдана Хмельницького з полками, Івана Самойловича, Євдокії Журавки з дітьми, Леонтія Свічки, Феодосії Палій з онуками, Спиридона Ширая із синами та його дружини з дочка-

ми, Миколи Красовського, Стефана Сухозагнета, Івана Романовича, Віри Дараган, Андрія Палетки; з маловідомих портретних зображень Я. С. Сулими, А. Чорторійського, судді війська Чорноморського Антона Головатого, кийвського бургомістра Петра Борщевського, Казимира Рутинського, Гната Курженецького, кременецького подкорія Ф. Джевицького та його дружини М. Джевицької, Василя Савицького — нащадка роду лубенського полкового писаря Степана Васильовича Савицького, легендарної Роксолани, жінки з роду Квітки, автопортрети художниці Глафіри Псьол, живописця Григорія Лапченка.

Періодичні видання відділу містять матеріали з питань образотворчого мистецтва, культури, літератури, історії України. Особливо цінні за іконографічним змістом часописи кінця ХІХ – початку ХХ ст. До таких належить літературно-науковий двотижневик «Ілюстрована Україна», що виходив у Львові в 1913–14 рр. за редактуванням Івана Крип'якевича. На сторінках цього часопису можна знайти хорошої якості рідкісні портретні зображення скульптора Григорія Кузневича, представників різних регіонів України у Державній Думі Росії О. Александрова, С. Іванова, Г. Петровського, А. Бурянова, А. Савенка та ін.; портрети керівників Земельного банку у Львові Леся Кульчицького та Любомира Рожанковського; 27 фотографій делегатів до Галицького Сейму 1913 р. Серед них — високої якості фотопортрети відомого адвоката, доктора Володимира Бачинського, політичного та громадського діяча Золочівщини доктора Теодора Ваньо, національних демократів Лазаря Винничука, Івана Кохановського, Олександра Капустянського; адвоката, політичного діяча Тернопільщини Сидора Голубовича; члена-засновника Української радикальної партії селянина Павла Думки; професора Львівської Політехніки, директора Торгівельної школи при товаристві «Просвіта» Романа Залозецького; голови товариства «Просвіта» у Львові, судді Івана Кивелюка; адвоката, засновника кредитного товариства «Віра» і банку «Народна Щадниця» у Перемишлі Теофіла Кормоша; громадського і політичного діяча, адвоката, комісара Жовківщини за ЗУНР Михайла Короля; лікаря, заслуженого організатора Калущини Івана Куровця, селянського діяча Коломийщини Павла Лаврука; громадсько-політичного діяча Надвірнянщини Миколи Лагодинського; видатного політичного діяча Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Костя Левицького; громадсько-

політичного діяча Снятинщини селянина Івана Сандулюка та інших. Часопис «Ілюстрована Україна» приділяв значну увагу висвітленню культурного — мистецького життя України. На його сторінках вміщені фотографії театральних діячів (режисер Стефан Чернецький, директор театру Роман Сірецький, актор театру М. Садовського Н. І. Вільшанський), літераторів (групові фотографії — «Іван Нечуй-Левицький серед учителів», «Селяни Олексіївки — ученики Грінченка з поетесою Христею Алчевською», «Письменник Микола Черняхівський»), учених (етнограф Борис Познанський, історик і етнограф Яків Новицький, інженер-дослідник цукроваріння та етнограф Михайло Васильєв), церковників (єпископи О. М. Будка та Йосип Шумлянський, митрополити Лев Шептицький та Антон Ангелович), викладачів (професор Львівського університету Іван Косинін); анотовані групові фото «Члени правління Товариства “Просвіта”», «Генеральна старшина Українського Січового союзу», «Члени Комітету січового свята в Снятині», «З'їзд визначних Українців 1898 р.» тощо.

Українські періодичні видання 1920–1930-х рр. — «Мистецтво» (літературно-мистецький тижневик), «Нове мистецтво» та «Календарь искусств» (ілюстровані тижневики літератури, театру, музики, живопису, кіно), «Образотворче мистецтво» та «Малярство і скульптура» (ілюстровані місячники) щедро проілюстровані портретами діячів української художньої культури того часу — літератури, кіно, образотворчого та театального мистецтва.

Чимало унікальних іконографічних матеріалів надають сучасні періодичні видання. Це — український культурологічний альманах «Хроніка 2000», часопис «Відлуння віків» Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, мистецькі та культурологічні журнали «Галерея», «Аристократ», «Образотворче мистецтво», «Українська культура», «Україна» та багато інших.

Потужним джерелом іконографічної інформації є документи (близько 220 тис. од.) Відділу формування музичного фонду — найбагатшого в Україні за обсягом зібрання нот і літератури з питань музикознавства XVII–XXI ст. До уваги дослідника — унікальні рукописні документи, колекція фотографій і графічних портретів, що дбайливо збиралися та систематизувалися співробітниками Відділу впродовж 85 років його діяльності. Рукописні документи всесвітньовідомої нотної колекції родини Розумовських є унікальним іконографіч-

ним матеріалом до біографій представників зарубіжної та вітчизняної музичної культури XVIII ст. Колекція портретів пропонує для вивчення зображення відомих і маловідомих українських композиторів, музикантів, вокалістів, музикознавців, збирачів і дослідників народного музичного фольклору. Нотні, музикознавчі видання та конверти платівок нерідко оформлені портретними зображеннями композиторів та виконавців.

Великий масив іконографічних матеріалів зосереджений у спеціалізованому Відділі зарубіжної україніки. Фонди Відділу складають документи (понад 16 тис. книг і часописів), видані поза Україною та документів, (близько 16 тис. видань), що в недавньому минулому зберігалися у так званому «спецфонді» (Відділі спеціального збереження), який став доступний для широкого вжитку лише десять років тому. Тож зрозуміло, що численні праці української діаспори до недавнього часу не надходили до бібліотеки та були недоступними для користувачів НБУВ. Тому фонди зарубіжної україніки залишаються поки «terra incognita» і ще чекають на ретельне дослідження. Сьогодні у «реабілітованих» виданнях Відділу (а це, переважно, суспільствознавча література) можна знайти зображення історичних осіб, про яких 15 років тому навіть не можна було згадувати та називати їх прізвища. Серед них — українські політичні, громадські та культурні діячі, бізнесмени, науковці, представники літератури, архітектури, образотворчого та музичного мистецтва, театру, кіно — особи найрізноманітніших професій і виду діяльності, які проживали за межами України або були «заборонені» на своїй Батьківщині.

Відповідно до Указу Президента України від 5 квітня 1996 р. «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» було започатковано фонд Президентів України, який став першим у країні зібранням документів, представлених усіма видами носіїв інформації. Іконографія державної та політичної національної еліти від років здобуття незалежності України зосереджена, в основному, у бібліотечно-архівній колекції. Високоякісні документальні фотографії, художні портрети, оригінали написів і підписів, особисті речі, подарунки вже на сьогодні становлять велику цінність для науковців і мають бути занесені до електронної бази даних української національної іконографії.

Фонди Довідково-бібліографічного відділу — а це загальні та галузеві енциклопедії та довідники, біографічні слов-

ники, бібліографічні покажчики загальним обсягом 160 тисяч — відкривають реальні перспективи для плідної діяльності в сенсі пошуку та обробки іконографічної інформації, як візуальної, так і описової.

Унікальні за змістом, науковим і культурним значенням газети, зосереджені у Відділі газетних фондів, численні ілюстровані журнали з різних галузей знань, що зберігаються в основному книгосховищі, залі періодичних видань та у спеціалізованих підрозділах, цінні не лише ретроспективною іконографічною інформацією, а так би мовити, й інформацією «поточного моменту». Вміщені у цих виданнях зображення сучасних діячів політики, державотворців, представників культури, освіти, літератури, мистецтва, спорту вимагає нагального опрацювання, адже з плином часу іконографічні відомості щодо певної персоналії можуть назавжди стертися з пам'яті.

Справа опрацювання багатомільйонних фондів НБУВ з метою створення електронної бази даних української національної іконографії (системного архівування іконографічних зображень та їх анотації) надзвичайно складна та довгострокова. На новому етапі розвитку інформаційного суспільства справа ця конче актуальна й перспективна і з погляду національних інтересів, і погляду конкурентноспроможності на ринку інформації. І практична реалізація цього завдання пов'язана не лише зі складними питаннями організаційного, технічного та кадрового забезпечення, а й із певними труднощами самого процесу іконографічного опрацювання матеріалів. Це, насамперед, стосується проблеми атрибутування зображеної історичної особи. Така необхідність виникає у випадку зображення конкретної історичної особи в українських іконах, старих гравюрах, сюжетних живописних і графічних композиціях, а, також, при опрацюванні групових фотографій. Зазвичай анотації до подібних документів не містять жодних відомостей щодо зображених осіб — тож на дослідників-іконографістів очікує надзвичайно складна і копітка пошукова робота з метою точної ідентифікації зображень. Виконувати таку роботу мають фахівці із спеціальною підготовкою, з досвідом наукової атрибуції і пошукової роботи.

Багатоаспектні специфічні завдання національної іконографії вже сьогодні вимагають розробки чіткої концепції створення і впровадження автоматизованої програми архівування, аналітичного опису, систематизації візуальної інфор-

мації. Така програма мусить стати органічним доповненням до вже існуючої електронної бази даних Українського біографічного словника.

Сучасна концепція створення енциклопедій та довідкових словників надає перевагу включення персоналій незалежно від симпатій та антипатій замовників, особистих смаків укладачів, їх політичних поглядів. Необхідною вимогою відбору персоналій з метою занесення їх до електронної бази даних має бути абсолютна незалежність від будь якої кон'юнктури, адже історію не можна ані переписувати, ані висвітлювати фрагментарно.

Створення Українського біографічного словника, нової Національної енциклопедії України, Енциклопедії сучасної України, Енциклопедії історії України, галузевих енциклопедій і словників, наукових та науково-популярних видань, підручників тощо тісно пов'язане з необхідністю використання великої кількості різноманітного іконографічного матеріалу. Центр іконографічних досліджень у результаті накопиченням іконографічної інформації у перспективі може стати не тільки безцінним фондом національної пам'яті, а й прибутковою установою, здатною пропонувати на сучасному ринку інформації свій високоякісний іконографічний продукт.

1. Аббасов, А. М. Опанас Сластьон : життя і творчість [Текст] : нарис / А. М. Аббасов. – К. : Мистецтво, 1973. – 71 с.
2. Аркас, М. Історія України-Русі [Текст] / М. Аркас. – СПб., 1908.
3. Белецкий, П. А. Украинская портретная живопись XVII-XVIII вв. [Текст] / П. А. Белецкий. – Л. : Искусство, 1981. – 256 с.
4. Білецький, П. О. Український портретний живопис XVII–XVIII ст. [Текст] : проблеми становлення і розвитку / П. О. Білецький. – К. : Мистецтво, 1969. – 319 с.
5. Видатні вчені Національної академії наук України [Текст] : особові арх. та рукоп. фонди акад. і чл.-кор. у Нац. б-ці України ім. В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського та ін. ; редкол. О. С. Онищенко (голова) та ін. ; [уклад. О. С. Боляк та ін.]. – К. : [б. в.], 1998. – 306, [1] с.
6. Дениско, Л. М. Іконографія в колекції рідкісних видань відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Текст] / Л. М. Дениско // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 11. – С. 211–220.
7. Жемчужников, Л. М. Мои воспоминания из прошлого [Текст] / Л. М. Жемчужников. – М. : Искусство, 1971. – 445 с.
8. Жолтовський, П. М. Малюнки Києво-лаврської іконописної майстерні [Ізоматеріал] : альбом-каталог / П. М. Жолтовський. – К. :

- Наук. думка, 1982.
9. З української старовини [Ізоматеріал] : альбом / текст Д. І. Яворницького ; мал. М. С. Самокиша, С. І. Васильківського ; пер. з рос. та упроряд. Ю. О. Іванченка. – К. : Мистецтво, 1991. – 316 с. : іл.
 10. *Запаско, Я. П.* Пам'ятки книжкового мистецтва [Текст] : каталог стародруків, виданих на Україні. Книга перша (1574–1700) / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісаєвич. – Л. : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1981.
 11. Из украинской старины [Ізоматеріал] / рис. С. И. Васильковско-го, Н. С. Самокиша ; поясн. текст Д. И. Эварницкого. – СПб. : Изд. Маркса, 1900. – 100 с., 26 л. ил.
 12. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах [Текст] / В. Б. Антонович, В. А. Бец. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1883. – Вып. 1.
 13. Особові архівні фонди Інституту рукопису [Текст] : путівник / [О. С. Боляк, С. О. Булатова, Т. І. Воронкова та ін. ; редкол. О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 2002. – 765 с., [1] с.
 14. Портрет у творчості українських живописців [Ізоматеріал] : альбом / авт. вступ. ст. та упроряд. В. В. Рубан. – К. : Мистецтво, 1979. – 286 с.
 15. *Ровинский, Д. А.* Подробный словарь русских гравированных портретов [Ізоматеріал] : в 4-х т. / Д. А. Ровинский. – СПб. : тип. Имп. Акад. наук, 1886. – Т. 1.
 16. *Рубан, В. В.* Український портретний живопис другої половини ХІХ – початку ХХ століття [Текст] / В. В. Рубан. – К. : Наук. думка, 1986. – 224 с.
 17. *Рубан, В. В.* Український радянський портретний живопис [Текст] / В. В. Рубан. – К. : Мистецтво, 1977. – 144 с.
 18. Україна й українці [Ізоматеріал] : історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші). – К. : УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2006. – 344 с.
 19. *Щербаківський, Д.* Український портрет [Ізоматеріал] : виставка укр. портрету ХVІІ–ХХ ст. / Д. Щербаківський, Ф. Ернст. – К., 1925. – 64 с.
 20. Engel Johann Christian von. Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Cosaken... – Basel : Johan Jacob Gebauer, 1796.

Галькевич Т. А., Цинковська І. І., Юхимець Г. М. Фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база вітчизняної іконографії.

Ключові слова: іконографія, біографістика, фонди НБУВ.

Проаналізовано фонди НБУВ як джерельну базу вітчизняної іконографії. Наголошено на доцільності першочергового опрацювання особових архівів, колекції автографів і екслібрисів, кужбушків із фондів Інституту рукопису, особових фондів Інституту архівознавства, фонду стародруків і рідкісних видань. Розкрито можливості Відділу формування музичного фонду, Відділу зарубіжної українки та фонду Президентів України.

Як найперспективніший для іконографічного пошуку проаналізовано фонд Відділу образотворчих мистецтв: колекції портретів, графічних творів українських митців, документальної та художньої фотографії, фонди українського тиражованого плакату, художньої поштівки та книжковий, альбомний і журнальний фонд. Визначено завдання та запропоновано шляхи їх вирішення для наукового забезпечення системних іконографічних досліджень в Україні.

Galkevych T.A., Cinkovska I. I., Juhymec G. M. The funds of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskogo as the source base of national iconography.

Key words: iconography, biography, funds of the NLUV.

The funds of the NLUV were analyzed as the source base of the national iconography. It was emphasized on the practicability of top-priority work on personal records, autograph collections and bookplates, KUZHBUSHEs from the funds of the manuscript Institute, special funds of the archaistic Institute, funds of black-letters and rare publications. They have discovered the possibilities of the music fund development Department, foreign Ukrainian studies Department and the Fund of the Presidents of Ukraine. The fund of the visual arts Department was analyzed as the most perspective for the iconographic search, for instance: collections of portrait, graphic compositions of the Ukrainian masters, documentary and science photography, the funds of the Ukrainian replicated poster, science stamp and also book, album and magazine fund. The tasks were defined and the solution ways were suggested for science supply of the systematic iconographic researches in Ukraine.

Галькевич Т. А., Цинковська І. І., Юхимець Г. М. Фонды Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского как источниковая база отечественной иконографии.

Ключевые слова: иконография, биографистика, фонды НБУВ.

Проанализированы фонды НБУВ как источник отечественной иконографии. Акцентирована целесообразность первоочередной обработки личных архивов, коллекции автографов, экслибрисов и кужбушковых из фондов Института рукописи, личных фондов Института архивоведения, фонда редких изданий. Раскрыты возможности Отдела формирования музыкального фонда, Отдела зарубежной украиники и фонда Президентов Украины. Как наиболее перспективный для иконографического поиска проанализирован фонд Отдела изобразительных искусств: коллекции портретов, графических произведений украинских художников, документальной и художественной фотографии, фонды украинского тиражированного плаката, художественной открытки, а также книжный, альбомный и журнальный фонд. Определены задачи и предложены пути их решения для научного обеспечения системных иконографических исследований в Украине.